

De slesvigske Marianerbroderskaber i senmiddelalderen.

Af Martin Schwarz Lausten.

I midten og henimod slutningen af det 15. årh. træffer vi ved kirkerne i byerne Slesvig, Haderslev og Flensborg vikarer med navnet »Marianer« (»Mariani«, »Mariennechte«) De ansattes og lønnedes af små sammenslutninger af lægmænd, der i alle tilfælde dannedes af de førende adelsslægter i Slesvig og Holsten, og vikarerne havde som hovedopgave at tilbede Maria på disse slægters vegne. — En samlet fremstilling af disse Marianers virke haves ikke. Om Marianerne i Slesvig by har vi kun få oplysninger, der findes hos Cypræus »Annales Episcoporum Slesvicensium«, J. F. Noodt: »Beiträge zur Erläuterung der Gesch. d. Herzogth. Schlesw.-Holst.«, A. Sach: »Geschichte der Stadt Schleswig« (jvf. not. 1,2,4). Derimod kan vi danne os et klarere billede af Marianersammenslutningerne i Haderslev og Flensborg. Om de førstnævnte har vi udførlige efterretninger hos W. Jessen: »Zwei Ahlefeldsche Stiftungen« (jvf. not. 7). Flensborg-Marianernes dokumenter er aftrykt i Sejdelin: »Diplomatarium Flensburgense«, Clæden: »Monumenta Flensburgensia« (jvf. p. 8 ff); endvidere er der redegjort for disse Marianer i O. Heinr. Moller: »Hist. Bericht von der Stadt Flensburg«, Voigt: »Flensburg -ein Heimatbuch«, N. K. Andersen i »Flensborg By's Historie« (jvf. not. 28). — På grundlag af dels de ovennævnte dokumenter dels andre oplysninger i form af breve, optegnelser af ejendom og gods tilhørende Marianerne etc. skal der i det følgende gives en fremstilling af disse vikarers virke; dette kan således dels tjene til belysning af den omfattende Mariadyrkelse,

der gjorde sig gældende på denne tid, og dels er undersøgelse af interesse for den Slesvig-Holstenske senmiddelalders kirkehistorie, idet Marianerne tilsyneladende kun findes i denne landsdel, som det skal søges påvist. Det vil endelig blive forsøgt en bestemmelse af disse vikarers sammenslutninger; dannede de et ordenssamfund, en kongregation, et broderskab? og hvorledes et disse Marianers forhold til de samtidige talrige Mariakalander og-gilder?.

Marianerne i Slesvig.

Om oprindelsen og forhistorien til dette Marianerbroderskab i Slesvig, der tilsyneladende er det ældste af de slesvigske broderskaber af denne art, kan man læse hos Cypræus¹: Anno 1450 Dominus Siuerdus Seestede interemit Nicolaum Schinkel et alium quendam cuius nomen oblitteratum est in Templo, capella vulgo dicto. Cuius cædis expiandæ ac luendæ causa 400 marcarum prouentus annuos legauit et contulit, ad celebrandam Diuæ Virginis Mariæ memoriam, sacerdotes qui prouentibus illis fruebantur, qui quotidie preces sacros recitarent et cantilenas psalmosque canerent Mariani dicti fuerunt;« — Iøvrigt har man kun ret sparsomme oplysninger ud over dette om disse Marianere, idet hverken broderskabets statutter eller andre bestemmelser enten af liturgisk eller praktisk art kendes. Ifl. Cypræus er det altså en bod for et begået mord, der fører til oprettelsen af dette marianerbroderskab². Man kan med rimelighed antage, at der for

¹) Joh. Adolph Cypræus: »Annales Episcoporum Slesvicensium«. Colonia 1634. Lib. sec. XXII. p. 374.

²) En lignende omstændighed er årsagen til Haderslevmarianernes stiftelse (jvf. p. 81)

J. F. Noodt (Beiträge zur Erläuterung der Geschichte der Herzogthümer Schleswig-Holstein«. Hamburg 1744.) Bd. II. p. 30 nævner, at Ulrich Petersen (»Collectaneis«) angiver bodsummen til at være 1600 Mk., hvoraf 400 Mk. tilfaldt det Hl. trefoldighedshospital, resten Marianerne. — H. N. A. Jensen siger herom (»Versuch einer kirchlichen Stati-

dette broderskab i Slesvig har hersket de samme bestemmelser om messelæsning, bestemte bønner til bestemte dage, sjælæsser for afdøde af stifter-slægten, hvilket kendes både fra de andre Marianerborderskaber i landsdelen og iøvrigt fra hele gilde- og kalandervæsenet. Et enkelt vidnesbyrd om dette har vi i oplysningen om Conradus Goes' gave til Marianerne i Slesvig³. Denne mand var vikar ved Slesvig domkirke og skænkede d. 11. jan. 1481 Marianerne sit hus og en gård foruden en pengesum på 50 Mark, af hvilke de årlig skulle have 3 Mark i rente. Huset skulle anvendes til Marianer-vikarernes bolig. Dette dokument slutter med at sige, at det er udfærdiget »in Bywesende der Ehrhaffigen Hernn Nicolaus de Monte, Hernn Johann Kleinschmit vnd Hernn Johann Gisenn, alle Marianer tho Schleswig«. Der var ved denne gave dog den klausul, at dersom dette Marianerbroderskab ophørte med at existere eller flyttedes fra Slesvig, så skulle ejendom og pengesum tillægges Helliglegemsgildet i Slesvig. Gården skulle i samme tilfælde gives til byens råd. Endvidere indeholder dokumentet følgende bestemmelse: »Wente nach deme de Visker Strate affgebrandt was, hadde de Radt synhen Oelderen de Vorbemelten Hustede to bebuwende — —«.

Endnu i 1529 nævnes broderskabet i byens skødebog⁴, men man må antage, at marianerne er ophørt med deres tjenester i dette år, da reformationen holdt sit indtog i Slesvig. Dets ejendom og penge er da sikkert blevet tillagt domkapitlet, idet der opstod stridigheder fra Seested-

stik des Herzogthums Schleswig. Flensburg 1840—42. Bd. III. p. 1054): »Dat vorscreven Hospital ist erst stiftet und buwet vom 400 lüb. Marken, de Herr Sivert Seestede udgaff von der Bröke, dat he Claus Schinkel und einen andern doetsloegh in der Kerken Cappeln«; Urk. des Magistrats von 1450. — — Wegen desselben Todschlags wurde auch 1450 die Marianer—Stiftung in der Domkirche gemacht«.

³) Noodt, bd. II, p. 29.

⁴) A.Sach: »Geschichte der Stadt Schleswig.« Schl. 1875. p. 99.

slægtens side om betalingen af de årlige beløb, og der den 7. marts 1584 bestemtes af Kong Frederik II og hertug Adolph, at beløbet skulle fratages domkapitlet og tillægges Seested-slægten »zu ihrer eigenen Kirche Nutzen und Unterhalt«⁵.—

Interessant i denne forbindelse er hvad Cypræus tilføjer under omtalen af Slesvig-marianerne⁶: — »adhuc iuuenis memini, me horis matutinis illos cantates audiuisse«.

Marianerne i Haderslev.

I 1456 stadfæster Slesvigs biskop Nicolaus bestemmelserne for Marianerne i Haderslev. Også dette broderskabs oprindelse skyldes lignende dramatiske omstændigheder som selskabet i Haderslev: »Anvenlick is zeligen Claus van Alevelden Grotevaders broder to Gram up dem kerk-have dot geslagen, de wort vor 2000 Mk. betalet, darvan de marianer gestiftet.—«⁷. Denne ret store grundkapital voxer snart ved rige gaver, således gav t. ex. 6 mænd af Ahlefeld-slægten⁸ tilsammen 128.- Mk. årlig rente af bestemte godser og jorder; det samlede beløb var allerede ved oprettelsen bragt helt op på 3255 Mk.- En opgørelse foretaget af Gosche van Ahlefeldt i 1557 viser, at kapitalen var på omkr. 7000 Mk. Samtidig opregnes der forskellige kostbarheder, som har været i marianernes eje, bl. a. »3 vorgulden Krutze, 2 vorgulden Kelke, 2 patenen, 1 pacificat, 2 sulver apollen, 2 kelke, 2 krutze«. — Desuden nævnes en stor sølvkalk, højde 18 cm., med inskriptionen:

⁵) ifl. Noodt. bd. II. p. 29f.

⁶) Cypræus, p. 374.

⁷) W. Jessen: »Zwei Ahlefeldsche Stiftungen«. Zeitschr.d. Gesellsch. f. Schl.—Holst.Gesch.Bd. 40. p. 341. Afskrift efter aktstykker fra Olpenæsarkivet.

⁸) Disse var: Ridder Johan van Ahlefeld, Gotzik og Benedikt, sønner af Hinrich v. Ahlefeld, og de tre brødre Johan, Benedictus og Claus, sønner af Wulf van Ahlefeld. (W. Jessen, 347)

»Ihesus — Anno Domini MCCCCCVI Abel Schroeders dedit ad capellam Marianorum«⁹ For de årlige renter af grundkapitalen på 2000 Mk. skulle 4 Marianervicarer lønnes ligeligt. Disse Marianer skal bo sammen i en gård, som fru Eybe Lembecken skænkede til broderskabet¹⁰, og hver vicar skal selv holde sin bolig i »baulichem Stand« og ikke lade den forfalde.

De 4 Marianer-vicarer skal holde »Vor kære Frues tider« og synges to messer:

a) Den ene skal daglig synges »von unserer lieben Frauen«.

Ved denne messe skal der desuden bedes en særlig bøn for de afdøde af slægten von Ahlefeld og »besonderes diejenigen welche diesen gottesdienst gestiftet, gefördert, beschützt oder erhalten haben«¹¹. Endvidere er der ved denne messe en bøn for hver ugedag, således søndag: bøn for den hellige treenighed

mandag: - - alle engle

tirsdag: - - den Helligånd

onsdag: - - St. Peter

torsdag: - - Helliglegem

fredag: - - det hellige kors

lørdag: - - St. Katharina

b) Den anden messe skal en af de 4 vicarer ligeledes daglig læse før eller efter den lige nævnte syngende messe i samme marianerkapel. Der skal ved denne messe fejres alle kirkens helligdage, og desuden er der også her en særlig bøn for hver ugedag undtagen søndag:

mandag: bøn for alle kristne sjæle

tirsdag: - - den Helligånd

⁹) W. Jessen p. 352.

¹⁰) Fru Eybe Lembecken fra godset Tørning (Dorningen*). En datter af hende blev gift med Hans v.Ahlefeldt til Lemkulen. (ifl. Pontoppidan, »Danske Atlas«, bd. VII. p. 211 Kbhvn. 1781.)

Allerede i 1456 skænkede hun gården. Iøvrigt var det også Eybe Lembecken der i 1440 lod det Mariakapel bygge, som Marianerne senere fik som deres kapel.

onsdag: bøn for St.Peter
torsdag: - - Helliglegem
fredag: - - Helligkors
lørdag: - - Johannes Døberen.

Præsten ved denne messe skal desuden daglig holde en særlig bøn, »Deus, qui charitatis dona — —«, som forbøn for Ahlefeld slægten.

I det hele taget gælder det for Marianerne, at de til ære for den hellige treenighed og Guds moder »mit Innicheit« skal synge den hellige jomfrus tider, Metten, Primen, Tertien, Sexten — — — »in der Weise, wie es in Schleswig geschieht«.

Endvidere skal de 4 marianer-vicarer deltage i alle kirkens øvrige memoirer og tjenester og personlig være til stede ved sjælemesserne.

Sluttelig lover biskoppen alle de, der angrer deres synder, skrifter og forbedrer sig eller de der bidrager til gudstjenesten i Mariakapellet, en aflad på 40 dage — ligeså til præsterne og til »scolares«.

Som patron for stiftelsen skal Ahlefeld-slægten forvalte pengene, nærmere bestemt påhviler dette den ældste af slægten, som er bosat i Slesvig-Holsten, ligesom det er denne slægt der har del i Marianernes gode gerninger og lovprisninger af Maria. Her er dog gjort een undtagelse, idet der i bestemmelserne siges, at efterkommere af Henneke van Ahlefeld fra Rieseby skal være udelukket fra at nyde nogen fordel af dette Marianer-selskab. En grund dertil angives ikke. Dersom godser og jorder kommer patronerne af hænde, skal Slesvigs biskop formidle dem og af samme grund skal alle bestemmelser om disse ejendomme stå under biskoppens navn¹¹⁾.

Der gjaldt endvidere den bestemmelse for Marianerne, at de ikke måtte have andre tjenester eller pligter at skulle udføre, for at de ikke skulle hindres i deres gerning. Det

¹¹⁾ W. Jessen p. 348.

er dog værd at bemærke, at der tilsyneladende gives en af marianer-vicarerne dispensation fra denne bestemmelse godt en snes år senere, idet Laurentius Nicolai d. 17. april 1480 får pavelig tilladelse til sammen med sit embede som marianer at forene et andet ellers dermed uforeneligt embede¹². Også et andet eksempel kan anføres på en sådan undtagelse fra den nævnte bestemmelse. Marianer-vicaren Laurens Jensen får d. 11. januar 1479 tilladelse til at gøre tjeneste ved et alter for apostelen Andreas —et alter, han selv har stiftet for sine forældres og sin egen sjæls skyld¹³. —

Marianerne har stadig fået store og rige gaver. I 1496 gav Dorothea v. Ahlefeld 400 Mk¹⁴.

Ligeledes gav Fransiscus Pekelring 450 Mk. for at der kunne ansættes en 5. marianer-vicar, fordi Pekelring havde lagt mærke til, at det var svært for de fire marianer både at kunne deltage i kirkens ordinære messer og overvære alle deres egne tjenester!¹⁵. Hertil gav biskoppen desuden 150 Mk. Denne 5. vicar skulle stå på lige fod med de andre vicarer. Han skulle holde alle »Vor kære Frues tider« og deltage i de syngende messer. Men han skulle ikke være forpligtet til at holde de to messer; derimod skulle han holde tre andre messer, bl. a. een for St.

¹²) Acta Pontificum Danicæ nr. 2776. — Bemærkes må her navnet på Mariaalteret: »—Laurentius Nicolai de Heylsza perpetuus vicarius altaris b. Marie virginis de Abelelen (?) situati in collegiata ecclesia eiusdem b. Marie virginis Hadersle(ue)nsis Slesvicensis diocesis —«. K. J. Jensen (»Slesvig delte Bispedømme« p. 271) henviser til Act. Pont. 2776 og siger, der menes at have været i marianerkapellet et alter »Beate Marie Virginis de Ahlevelden«.

¹³) Act. Pont. Dan. 2736. Laurens Jensen kaldes »unis ex quatuor vicarius capelle b. Marie virginis site in collegiata ecclesia eiusdem b. Marie virginis opidi Hadersleue —«.

¹⁴) »Dies Geld war der Brautschatz, den ihr Vater ihrer Schwester Margarethe Krummdyk mitgegeben hatte. Der Sohn der geberin soll das Geld belegen und verwalten«. (W. Jessen p. 349).

¹⁵) W. Jessen p. 349.

Peter. Også denne stiftelse tog biskoppen under sin beskyttelse og udsteder det vanlige afladsbrev på 40 dages aflad under de sædvanlige betingelser.

I 1507 overtog Gottschalk von Ahlefeld Slesvig bispestol og han stadfæstede Haderslev-Marianernes bekræftelsesbrev udstedt af biskop Nicolaus fra 1456. Der tilføjes dog nu, at Marianerne ydermere hver tirsdag »til evig tid« skulle holde forbøn hos St. Anna for Benedictus von Ahlefeld¹⁶ og fru Dorothea von Ahlefeld — og hele Ahlefeldslægten.

Allerede få år senere, i 1514, udsteder biskop v. Ahlefeld atter et afladsbrev til Marianerbroderskabet i Haderslev, hvori han lover alle der i adventstiden overværer gudstjenesten i Marianernes kapel i Haderslev domkirke en aflad på 40 dage.

Allerede i 1526 — året for hertug Christians reformation i Haderslev — ophørte tjenesten ved domkirkens sidealtre, og man kan formode, at også Marianernes virke hermed ophørte.

Pengene fra denne meget velhavende stiftelse blev overdraget til Gottschalk v. Ahlefeld for at han kunne oprette et fattighjem for dem i byen Eckernförde. Dette hjem, »Godskegård«, blev oprettet i 1534 og en særlig foged i Haderslev tog sig af marianerkapellets økonomiske interesser helt indtil 1866¹⁷.

Marianerne vedblev dog stadig, så længe de levede at få udbetalt deres løn. I 1541 blev der truffet en aftale mellem repræsentanter for Ahlefeldslægten og de tre Marianer, der stadig levede. Disse tre var Johan Borch-

¹⁶) Denne er identisk med den i not. 8 nævnte Benedict. Han var i 1457 stiftet Slesvigs Amtmand i Svavsted; var gift med Dorothea Heesten, der er identisk med den ovennævnte Dorothea, der i 1496 skænkede 400 Mk. til Marianerne. (Danmarks Adels Aarbog 1929 II, 32). De fik begge pavelig tilladelse 1. juni 1462 til at have rejsealter og holde messe på Tørring før dag gry trods interdiktet (Acta Pontific. 2254).

¹⁷) K. J. Jensen, p. 272.

schriver, Peter Hansen (Johansen) og Peter Zollener. Det blev her bestemt, at Marianerne skulle give deres segl, breve og forskellige klenodier til patronerne. Marianerne skulle imidlertid stadig have 36 Mk. årlig hver. Indtil 1552 kvitterede de alle tre.

I 1554 mangler Johan Borchschrivers navn. I 1556 hedder det, at »Peter Johannsen up Lichtmissen gestorven«. Indtil 1560 kvitterede Peter Zollener, derefter mangler videre bilag.

Marianerne i Flensborg.

Den 1. maj 1475 underskriver Biskop Helric af Slesvig stadfæstelsesbrevet for Marianerbroderskabet i Flensborg¹⁸. Den holstenske adelsmand Detlev Misstorp og hans hustru Elisabeth havde skænket en sum på 2000 Mk.lüb. og for den årlige rente på 140 Mk. skulle der lønnes 4 vicarer. Grundkapitalen var udsat hos de to brødre Hans og Henrik van Ahlefeld, som ved et dokument, dateret d. 8. januar 1475, tilskøder de fire marianer en årlig rente på 140 Mk.lüb af 46 gårde i forskellige sogne i Gram herred¹⁹. I dette dokument afgives der løfte overfor

¹⁸) Dokumentet findes i Sejdelin: »Diplomatarium Flensborgense«, Bd. I, p. 595 f. — Tidl. aftrykt i Clæden: »Monumenta Flensburgensia«, Flensbg. 1765—73. bd. I. p. 498f.

¹⁹) Sejdelin: Dipl. bd.I. p. 591 f, hvor det er aftrykt efter afskrift fra Mariakikren, Flensborg. Findes også i Ol. Heinr. Moller: »Historische, genealogische u. diplom. Nachricht v. d. Geschl. Ahlefeldt«. Flensbg. 1771. p. 96, hvor det angives at være afskrevet efter original på pergament.

Hans van Alevelde, søn af Benedictus v. Alevelde, ejede de adelige godser Haseldorff, Haselaw, Zeestermüh og Seegarten (Søgård). Hinrick var hans yngre broder. Hans døde som feltherre i den Ditmarske krig i år 1500, kaldes »Ritter mit dem Baner« (Ol. Heinr. Moller: »Hist. geneal. und dipl. Nachricht v. dem — Geschlecht derer v. Ahlefeldt«. Flensbg. 1771, p. 99).

ibd. p. 121: »Der Verfasser der Nye Tid 1724 hat sich also ausgedrucket: 1500 blev udi det Digtmerske Tog Feldtmarsken Hans von Ahlefeld, Ridder, som da førde Hovedbanneret Dannebrog, hvilket i slaget blev borte — (dræbt?)«.

Detlev Misstorp og hans hustru Elisabeth overfor biskoppen af Slesvig, de fire Marianer og alle disses efterfølgere at bestemmelserne i alle måder til enhver tid vil blive overholdt; det er underskrevet af 14 adelsmænd, alle af de store holstenske adelsslægter, v. Ahlefeld, Poghwisch, Rantzow og van der Wisch. Ydermere loves det, at også underskrivernes arvinger vil overholde alle bestemmelser²⁰.

Allerede i begyndelsen af Helrics dokument angives formålet for Detlev Misstorps gave: »Wy Helric, van Gades Gnaden Bishop tho Schlesswick, bekennen vnd betügen openbare mit deszeme Unseme Breve, datt de Duchtige Knappe, Dettleff Mysstorp, vnd de Erbare Vrouwe Elysabeth, sine Husfrouwe, wolberadens Modes an mylder Andacht in Unser Jegenwardicheit tho Love vnd Werdicheit der hilligen Drefoldicheit, der werden Moder Gades Marien vnd aller Hilligen, tho Troste vnd Salicheit erer vnd erer Olderen Kindere Slechten vn aller seligen Selen gheven, verschötet vnd offert hebben, gheven, verschöten, ewich vorlaten vnd offeren in Kraft detzes Breves Twe Dusent Marck an guder Münthe, alse tho Lübeck vnd Hamborgh genge vnd gheve is, de se hebben in den Güderen der Duchtigen Knappen Hans vnd Hinrikes van Alevelde, Brodere Benedictes son tho Doringe, welke Güdere belegen sint in — — — de to ludende is ver Presteren vnd allen eren Nakomelingen to vodinghe vnd Nutticheit de alle Dage scholen synghen vnd holden Myssen, ved vnzser leven Wrouven Tyden, alzo hirna schreven steit — —«.

Inden vi går over til en betragtning af de liturgiske bestemmelser og andre kirkelige opgaver, som gjaldt for

²⁰) Disse 14 mænd var: Gotzik van Alevelde, Detlef van Bockwolde, Henningh Pogghewisch, Claues van Alevelde to Segharden (Søgård!), Balthasar Stake, Hinrik Rantzow, Hr. Schacken sone, Claues, Hinrik, Benedictus van Alevelde, Johans sones, Claues van Alevelde, Gotziks sones, Peter vnde Paul Rantzow, Breiden sones, Claues vnde Henneke van der Wisch, Wulfes sones.

Marianerne, kan først nævnes de mere praktiske forordninger.

Marianerne skulle i løn have hver 20 Mk. årlig, som skulle udbetales til dem inden den ottende dag efter Hellig Tre Kongersdag »in guder ghengen Münte«. Biskoppen selv står som garant for at disse penge udbetales²¹.

Vedr. Marianernes bolig så hedder det, at disse fire vicarer skal »wanen in deme steen Husze benordenn den Karckhave, na dem Watere, dat de vakengenomede Dettleff vnd vor Elsebe dartho kofft hebben by Bero-winghe des Lenes, vnd datsulve Husz buwen vnd in wesende holden, vnd nicht vorargeren lathen«²². Dette hus synes iøvrigt at være brændt omkr. 1509²³.

Præsterne skal være tilstede ved alle kirkens øvrige messer, som alle andre præster, og de må ikke hindre kirkens gudstjenester i at finde sted eller på nogen måde hindre guds ord i kirken, hvor de er ansat.

Det bestemmes endvidere i Helrics brev, hvem der skal

²¹) »— Vnd uppe dat sodane gothlike Wille der vorbenomeden Dettleves vnd for Elzeben deme Almächtigeme Gade vnd siner werdigen Moder Marien to Love, vnd erer beide, ock erer Olderen, Kynderen vnd Slechtes vnd allen saligen Zelen zu tho ewegheme Trost, Heil vnd Salicheit, hebben wy Helrick, Byschop, erghenomen annamet, belevet vnd bevestiget — an Kraft dezses Breves, in der Stede Gades, sodane vorschrevene Gifft vnd Offer der vorschrevenen Twyer Dusent Marck vnd Renthe darvan komende, vnd nemen de van der Macht Gades an geitslicke Beschirminge«.

²²) Huset er opført i byens jordbog og kaldes »Marianer-Huss«: »Dat Erve negest int Osten hört den veer Marianern in U.L.V.K. und eren Nakomelingen, vrieg vnd quit, utgenamen alle Jahr acht schilling Huss geld«. (Clæden, Monum. Flensb. bd. I. p. 499.)

²³) jvf. dokument fra 1. juli 1509, hvorved de 4 Marianer i Flensborg tilskøder kirkeherren og vikarerne ved Vor Frue kirke 32 sch. årl. rente for 32 Mk. som hører til Hr. Bertold Posts memorie, hvilke de har anvendt til genopførelsen af deres afbrændte bolig.

(Sejdelin, Dipl. Flensbg. bd. II. p. 38.)

Clæden tilføjer (anf. skr. p. 503) ved omtalen af dette hus: »— Dass ich dem Allerhöchsten überlassen muss, ob aus einer göttlichen Strafe derselben Wohnung 1515 im Feuer verzehret ist — «.

ansættes som Marianer-vicarer²⁴. Disse skal nemlig komme fra de to adelsslægter Pogwisch og van der Wisch, således, at når et af embederne bliver fri, skal de to ældste af de to adelsslægter lade embedet besætte. »Vnd wenn ein echter dat negest van der veer Leen loes wert, so scholen de erlike Borgermeister vnd Rad der Stad Flensborch denne dat Leen vorlenen, vnd wenn echter dat vorbenomede Slechte vnd denne darna de erliken Borgemeister vnd Rad der Stad Flensborch vnd so de eine Slecht vmme de ander tho ewigen Tiden. Were id ock, dat dat Erbar Slechte vorbenomede manlike Linie aller Dinge in God vorstoruv, so scholen de erliken Borgermeister vnd Rad der Stad Flensborch tho ewigen Tiden de Leene twar hebben, so dat id denne sche mit Rade des Bischoppes van Sleszwich.— —«

For de penge som Marianerne får, skal de selv sørge for lys på alteret, alterdug, vin og oblater, og de penge som

²⁴) Vi kender navnene på nogle af Flensborg-Marianerne, nemlig »Dominus Johannes Oxen og Dominus Joannis Ludolphi«, idet disse står opført som medlemmer af Helliglegemsgildet i Flensborg med tilføjelsen: »Marianus diue virginis protunc« (Nyrop: »Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen«. Kbhvn. 1899-1900, bd. I. p. 323. — Et par andre Marianernavne nævnes i det not. 23) nævnte dokument, nemlig: »Clawes Lüdersen, Jacobus Oluffssen vnnde Johannes ---nnsen, prester, vicarien vnnd Marianer ———«.

Clæden, Mon. Flensbg. bd. I. p. 504 nævner 4 marianernavne: »das Stadt-Buch de Anno 1508 —fol. 66—»Uth dessem Husse schölen de Marianer geven dem Rathe alle Jahr 1 Gl, darum se dat ander Huss kofften van Nis Kalckschleger, und sindt twe Huss-Steden. Dat hebben so bewilliget Hr. Nicol. Lüdersen, Hr. Joh. Tamsen, Hr. Joh. Oxen, Hr. Jac. Olufsen vor sich und erer Nakomelinghe.«

Om Marianer-vicaren Johannes Oxen hedder det endvidere: i året 1515 »hefft de Kaland binnen Flensb. 30 Mk. alle Jahr 30 sch. Dat Geld gaff Hr. Joh. Oxen ad unam perpetuam Mamoriam« (Clæd. I. p. 504, not.)

En anden Marianer nævnes også: (Clæd. I. p. 504) »Stadt-buch de 1508, fol. 198 ad annum 1517: hebben de Marianer U. I. V. 20 Mk., welche Hr. Nicol. Wilken tho win vnd Ablaten geven«.

»van vrommen Lüden darto ghegeven wert, desz mogen se darto neten vnd bruken«.—

Som nævnt skulle Marianerne altså »alle Dage — — synghen vnd holden Myssen, ved vnzser leven Vrouwen Tyden — —«, og det bestemmes da også i biskop Helrics brev, Marianernes »indstiftelsesdokument«, hvori denne tjeneste består²⁵. Først siges det herom, at Marianerne skal forrette deres tjenester »in vnzser leven Vrouwen Kerken tho Flensborch, in der nien Capelle an der Norder Syden, nedden by deme Torne«. I dette Kapel er der blevet bygget et alter, også for Detlev Misstorps penge, specielt til Marianernes brug. Her skal de fire vicarer »by deme hogesten horsame vnd Banne« hver dag holde to messer:

- a) Den ene skal man hver dag synge for »vnser leven Wrouwen«. Ved denne messe skal der desuden daglig holdes suffragium for dem, der har stiftet denne gudstjeneste, »vnd dar idt vor stichtet is, vnd ock vor de idt beschermen vnd helpen holden«. Ligeledes skal her holdes kollekten: Omnipotens sempiterne Deus, qui vivorum dominaris simul et mortuorum — —²⁶. Endvidere skal man hver ugedag holde et særlig bøn, således:

²⁵) Mange af bestemmelserne ligner ganske dem fra Haderslev Marianerbroderskab; de skal dog nævnes her, da der alligevel er en del forskelle -skønt der endog direkte siges i Helrics brev, at Flensborg-Marianerne skal gøre deres tjenester »na Wysze, alsze men de holth an der Domkerken to Hadersleffue«.

²⁶) »Omnipotens sempiterne Deus, qui vivorum dominaris simul et mortuorum, omniumque misereris, quos tuos fide et opere futuros esse prænoscis: te supplices exoramus; ut pro quibus effundere preces decrevimus, quosque vel præsens sæculum adhuc in carne retinet, vel futurum jam exutos corpore suscepit, intercedentibus omnibus Sanctis tuis, pietatis tuæ clementia omnium delictorum suorum veniam consequantur. Per Dominum«.

(Efter Missale Romanum, 2. udg. Kbh. 1926. — 3. oratio ved messen på Askeonsdag).

søndag: suffragium for den hellige treenighed »edder
van der Tyd na deme Ordens dezs Stichtes».
mandag: bøn for alle engle
tirsdag: - - den Helligånd
onsdag: - - St. Peter og St. Poul
torsdag: - - Helliglegem
fredag: - - Helligkors
lørdag: - - Hellig Anna.

- b) De anden messe skal den ene af de fire marianer læse hver dag før eller efter den foreskrevne »syngende« messe foran det samme alter. Og her skal man holde alle helligdagene »nha deme Orden des Stichtes«. På alle hverdage bønner således:
- mandag: »van allen Kristen Zelen«
tirsdag: for den Helligånd
onsdag: - St. Peter og St. Poul.
torsdag: for Helliglegem
fredag: - Helligkors
lørdag: - Hellige Anna.

Under denne messe skal præsten desuden hver dag bede en særlig bøn »van deme Lydende Gades».

I det hele taget gælder det for Marianerne, at de »scholen ock mit Innicheit syngen, in de Ere der hilligen Drevaldicheit, to Love der Moder Gades Marien, de Tyde dersülven Juncvrauven, alze Metten, Primen, Tertien, Sexten, Nonen, Vesper vnd Nacht-sanghe — —«. For at de ikke skal forsømme nogen af disse tjenester, må de ikke have nogen andre altertjenester eller fortjenester.

Det understreges flere gange, hvor vigtigt det er, at de fire Marianer kommer til alle disse tjenester, de skal personlig være til stede, og ingen forsømmelser tolereres. Derfor er der også lavet et helt bødesystem for forsømmelser — eller forsinkelser — som Marianerne måtte rette sig efter. Man kan stille disse bestemmelser og i følgende skema:

Fromessen (»Metten«)

Fuldstændig udebliven	: bøde 1 schilling
Kommer man efter »Hymnum der Nocturnen vor Metten«	: - 1 —

Messen

Fuldstændig udebliven	- 6 penning
Kommer man efter det første »Kyrie- eleison«	: - 6 penning

De andre Tider (Primen, tertien, sexten, nonen)

Fuldstændig udebliven	: - 3. penn. for hver tid
Kommer man først efter Hymnum	: - 3 penning

Vesper og »Nacht-sangh«

Fuldstændig udebliven	: - 3 penning
Kommer man efter første salme	: - 3 penning
Forsømmer man <i>hele ugen</i>	: - Dobbelt af alt.

Af skemaet fremgår altså, at det var ligeså dyrt at komme forsent som helt at udeblive! — Eventuelle bøder skal skyldneren betale om lørdagen. Længere nede i dokumentet står der, at dersom nogen lader den »syngende« messe falde — hvilket dog Gud forbyde! — så skal han betale 3 schilling. Hvis det samme skulle være tilfældet med den læste messe, skal der bødes med 2 schilling. Det understreges atter, at alle 4 Marianer skal være tilstede ved disse gudstjenester²⁷. Dersom een af dem har været fraværende i 3? dage uden »redlich Orloff eller Sake« og ikke har sat nogen anden i sit sted til at forrette tiderne og gudstjenesterne, så skal han miste alle sine rettigheder, og den andel han havde i almisser, skal patronerne tillægge en anden, som de skal indsætte i hans embede, dersom dog biskoppen bekræfter dette.

Ved fastetid skal Flensborg-Marianerne have opført et

²⁷⁾ »Ock scholen desze veer prestere personliken by desseme Gadesdenste sitten — « (Helrichs dokument not. 18).

passionsspil i kirken, under hvilket den person, der spillede Kristus, blev lagt i en dertil specielt bygget grav i kirken²⁸.

Vi har tilsyneladende ikke oplysninger om lignende store rigdomme hos dette Marianerbroderskab — som tilfældet var for Haderslev-Marianernes vedkommende. Voigt mener ikke, deres besiddelser eller formuer var særlig omfattende²⁹. Vi har dog enkelte vidnesbyrd om at også dette broderskab har haft indtægter på lignende måde, som det kendes fra andre stiftelser³⁰. Ligeledes gav biskop Helric atter i 1486 er afladsbrev til Marianerne i Flensborg på de sædvanlige 40 dage for de, der overværede sjælemesserne og bad tre Pater noster og tre Ave Maria bønner og rimeligvis også har ofret ved samme lejlighed³¹.

De løfter, som de 14 adelsmænd skrev under på at ville holde til evig tid (p. 8.) skulle vise sig ikke at være så faste alligevel. Muligvis som følge af de reformatoriske bevægelser i landsdelen i 1520'erne vægrede Detlev Mistorps slægtninge sig ved at udbetale Marianerne deres årlige løn gennem 15 år — og følgelig passede Marianerne naturligvis ikke deres tjenester i dette tidsrum³². Striden endte med at blive forelagt kongen på landdagen i Rendsborg d. 9. marts 1542, hvor Chr. III afsagde denne bemær-

²⁸) N. K. Andersen i »Flensborg By's Historie« bd. I. p. 42. — Chr. Voigt: »Flensburg -ein Heimatbuch«, 1929. p. 242, 260. — Der findes intet herom i bestemmelserne, men Jonas Hoyer: Historischer Bericht von der Stadt Flensburg — »udg. af Ol. Heinr. Moller 1759—62 nævner dette og siger iøvrigt om den murede grav »so noch zu unserer Zeit vorhanden gewesen —«, Muligvis har Jon. Hoyer det fra mundtlig tradition.

²⁹) Voigt, p. 242.

³⁰) se f. ex. Sejdelin Dipl. Flensbg. bd. I. p. 727; og Ol. H. Moller »Hist. geneal. — v. Ahlefeldt —«, p. 109.

³¹) Clæden, Mon. Flensbg. bd. II. p. 574.

³²) Clæden, Mon. Flensb. bd. I. p. 504. — Ol. Heinr. Moller, (Hist. geneal. — v. Ahlefeldt) p. 112: »—und dewile dat Geld und de Renthe ind die 15 Jaren von Her Hans vnd Hinrick von Alevelde Erven an sich gehalten und nicht utgegeven, de Tyde ock nicht gesungen—«.

kelsesværdige dom³³: »so sall eth ock darby bliven, vnd in Gades Ehre vnd nicht thom egen Nutte gewant werden, vnd Hinrick van der Wische ock Herr Hans vnd Hinrick van Avelde Erven scholen sollich Gelt vnangefochten bliven lathen, vnd die von flensborgh sollen den veer Marian-Prestere, van wegen solcher Fundation vnd Hövetsumma, Patronn vnd Lehnherre bliven, Desgeliken sollen sye de Prestere von wegen der nastendigen Rente thofreden stellen, ond nach affsterven der veer Prestere sall solche Hövetsumma, mit Rade, Consent vnd Vulbort Vnser vnd Vsere vnmündigten Brodere, beidersides Erven vnd Nakamelinge, tho Gades Dinst vnd Ehre angewandt vnd gelecht werden. — — —so wollen Wy enen Vnse Hülpe dartho vorlenen, darmede se solck Gelt Jarlick an sick bringen mögen. Alles von Rechtes wegen. Gegeven tho Renssborgh vp gemeynen Landtage, Donnerstages na Reminiscere, Anno 1542. Vnder Vnse Secret.

Relator Herr Wolff Poggewissche
Ritter.«

Chr. d. III afviser altså her Henrik van der Wisch's krav om at få hele kapitalen udbetalt som den nærmest beslægtede efterlevende af Detlev Misstorp og bestemmer, at pengene fortsat, i år 1542, skal tilhøre Marianerne, ja, at disse endog skal have alle de tilgodehavende renter efterbetalt³⁴.

Imidlertid kom Marianerne kun til at nyde godt af deres penge og ejendom i 9 år; ved sækulariseringen af de kirkelige besiddelser i 1551 i Flensborg faldt Chr. d. III's dom den 13. april også over Marianernes besiddelser³⁵:

³³) Sejdelin, Dipl. Flensbg. bd. II. p. 315, der anfører: »original paa papir med nedenunder paatrykte segl i Klosterark. i Flensborg«.

³⁴) Sml. Fr.d.II's dom i den lignende sag vedr. Marianerne i Slesvig i 1584 (p. 3).

³⁵) Sejd. Dipl. Flensbg. bd. II. p. 505.

»— Tho deme so schall de Hovetstoel und Rendte na Lude der besegelden Breve, de den Marianeren to unser Leven Frouwen Tyden gegeven syn, mit sampt dem Husse, dat in der Stadt by unser Leven Frouwen Karcken belegen iss, ock in der Armen Nutte unde Framen gekeret und gewendet werden«. Derved indrettedes Helligånds-
huset i Flensborg³⁶. Dermed synes Marianerbroderskabet i Flensborg at have ophørt med at eksistere som sådan.

Marianerbroderskaberne i Slesvig, Haderslev og Flensborg er de eneste, vi har udførligere oplysninger om.

Muligvis har der også eksisteret et sådant broderskab i Åbenrå, men noget nærmere ved vi tilsyneladende ikke om dette. Pontoppidan siger, at også i Åbenrå har der været »solche canonici —Mariani genannt«³⁷. J. B. Dauggaard siger i denne forbindelse også kun meget sparsomt: »I Alpenrade skal gudstjenesten i St. Nicolai kirke under Pavedømmet have været forrettet af 7 dertil antagne Marianer«³⁸.

Usikkert er det ligeledes om der også i *Husum* har eksisteret et Marianerbroderskab³⁹.

³⁶) Chr. Voigt, p. 141.

³⁷) E. Pontoppidan: »Kurzgefasste Kirchen-Historie«. p. 159; og: »Byen har for nærværende tid kun een kirke, nemlig St. Nicolai, hvori gudstjenesten i de katholske kirker blev forrettet af syv dertil antagne Marianer. Disse havde Bierget, hvorpaa kirken ligger lige indtil Stadens vold, sønden for Raadhuset i deres magt og havde befæstet det med volde og graver, hvoraf endnu kan ses spor«. (Pontoppidan: »Danske Atlas«, bd. VII. p. 231. Kbh. 1781.) »Raadhuset er allerførst bygget af Marianerne, som deri havde deres Præste-Calente-Gilde, og biskoppen i Slesvig logerede her på sine Visitationsreiser. Efter Reformationen blev det først Gildehus og endelig Raadhuus«. (ibid. p. 234).

³⁸) J. B. Dauggaard: »Om de danske Klostre i Middelalderen«. Kbh. 1830, p. 35.—

³⁹) Under omtalen af Åbenrå siger Pontoppidan bl. a.: »einige dasige Mönche, welche Mariani, Marien-knechte genannt wurden, mussten gleichwie zu Husum und andertwärts, mit ihren Messen und Vigilien einhalten« Annales bd. II. p. 793). — Man må i denne forbindelse ikke overse den mulighed, at de præster, som P. tilsyneladende kalder Mari-

Pontoppidan mener endvidere at kunne vise, at der også i *Århus* har været Marianerstiftelse⁴⁰. — Man må dog stille sig skeptisk overfor den tanke, at disse af Pontoppidan benævnte »Marianer« skulle være af samme art som Marianerbroderskaberne i Slesvig, Haderslev og Flensborg. Dels hører vi intet om dette broderskab fra *Århus* i de tre kendte, »ægte«, Marianerbroderskaber i Slesvig stift, hvilket vel kunne forventes, idet disse henviser til hinanden, og dels synes Pontoppidans anvendelse af ordet »Marianer« at antyde, at han gør sig skyldig i en sammenblanding af Maria Rosenkransselskaberne og Marianerbroderskaberne. Ligeledes beror det sikkert på samme fejl, når man har antaget, at der også har været et Marianerbroderskab i *Odense*, af den art, vi kender fra de tre store slesvigske byer⁴¹. Når Pontoppidan omtaler Marianerne som »halbgeisthalbweltlich« og siger, at de helligede sig helt Guds moder ved Psalterium s. Rosarium Mariæ⁴² så synes dette langt snarere at tale om de vicarer,

aner i Husum, kan tænkes at have været vicarer ved den imponerende Mariakirke i Husum med dens 18 altre, eller kan have tilhørt et Maria-kalande i byen. I breve fra slutn. af 15. årh. omtales flere gange »Unser leuen Frawen Vicarien tho Husum« (jvf. Beccau: »Geschichte Husums«, Schlesw. 1854. p. 168. 257. 262. 263.)

⁴⁰) »Dass zu Aarhusen ein sonst in Vergessenheit gerathenes Closter deres sogenannten Marianer-oder Marien-Knechte, Frat.beatæ Mariæ Virginis, in der Strasse Brobiere, wie auch eine sonst unbekannte Kirche oder Closter St. Spiritus gewesen auch allda itzo ein Buch gedruckt worden, ersehe aus folgenden Worten: Collectan. Bartholin. MSc. Biblioth. Univ. Hafn. Historia St. Georgii, Patroni Ecclesiæ Fratrum beatæ Virginis Mariæ in Brobiere, civitatis Aarhusiensis, hoc anno (i margen: 1498) Aarhusiæ apud S. Spiritum impressa est, Nicolao Clausen præsule« (Annales eccl. Dan. bd. II. p. 716). — Dauggaard siger i forbindelse hermed p. 35) »Hertel tilføier (Beskrivelse af Aarhuus Domkirke 2, IV) at forfatteren var Laurentius Olai, som kaldte sig Monachus ordinis Mariani.

⁴¹) K. J. Jensen i »Slesvig delte Bispedømme«, Kbh. 1949. p. 271: »Vi finder dem (Marianerne) ogsaa i Odense, hvorfra vi endnu kender en særlig andagtsbog, forfattet af præsten Hr. Michal Nikolaj »Jomfru Mariæ Rosenkrans«.

⁴²) Annales eccl. Dan. bd. II. p. 287.

der gjorde tjeneste ved Maria Rosenkranssselskaberne. Ligeledes er en sådan sammenblanding tydelig, når K. J. Jensen⁴³ mener, at forfatteren til »Jomfru Mariæ Rosenkrans«, Hr. Michael, er Marianer af den slags, vi møder i de slesvigske Marianerbroderskaber. K. J. Jensen viser iøvrigt tydeligt i det følgende, at det ikke er et Marianerbroderskab i Odense, han skriver om, når han anfører: »Blandt denne kongregations medlemmer var baade Præster og Lægmand« (p. 271.) Det, der snarere beskrives er »Marie Psalters Broderskab«, der d. 13. marts 1496 stadfæstedes i Odense af Biskop Karl⁴⁴. Dette sidstnævnte var netop et af datidens såkaldte »gejstlige gilder«, hvor såvel præster som lægfolk blev optaget som medlemmer. Men i Marianerbroderskaberne i Slesvig, Haderslev og Flensborg er der ikke lægfolk som »medlemmer«, men velhavende adelsslægter står bag disse små, afgrænsede broderskaber på 4 eller 5 vicarer, som patroner. — Når K. J. Jensen videre siger (p. 271) »Talrige reformbestræbelser lå på linje med Marianerne, der arbejdede på ungdommens undervisning som forudsætning for en kristelig vækkelse indenfor den katholske kirkes rammer«, så kan dette ligeledes kun dårligt passe på de »ægte« slesvigske Marianerbroderskaber. Dels hører vi overhovedet intet om en sådan virksomhed i det så udførlige stiftelsesbrev til Flensborg-Marianerne, og dels kan Marianerne vanskeligt have haft tid til et sådant arbejde. Endvidere siges det direkte til Marianerne, at de ingen bierhverv eller anden fortjeneste må have udover de forpligtede tjenester (jvf. p. 5 og p. 11). — Man kan ligeledes tænke sig, at det også har været et sådant Mariakalande eller Mariagilde, som Pontoppidan taler om, når han nævner, at der også i Århus har været et Marianerbroderskab; også i Århus var der således siden 1418 et Mariagilde⁴⁵.

⁴³) jvf. not. 41)

⁴⁴) C. Nyrop, bd. I. p. 465

⁴⁵) Nyrop, bd. I, p. 216.

Meget synes derfor at pege på, at vi kun finder Marianerbroderskaberne i Slesvig, Haderslev Flensborg (og muligvis også i Åbenrå), altså allesammen beliggende i Slesvig stift⁴⁶.

I det foregående er disse Marianerselskaber stadig blevet kaldet »broderskaber«. Er denne betegnelse da rigtig, og giver den virkelig udtryk for det, som disse små samfund på fire, fem eller måske syv vicarer var?

Marianer af denne art omtales ikke i Max Heimbucher's »Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche«⁴⁷. De slesvigske Marianer synes da heller ikke at kunne kaldes en Orden eller et ordenssamfund⁴⁸, idet de ikke

⁴⁶) Det kræver en grundig og dybere undersøgelse af efterforske, om der i denne sydligste del af det daværende Danmark gjorde sig en særlig omfattende Mariadyrkelse gældende. Interessant i denne forbindelse er dog, hvad Westphalen skriver herom (»Monumenta inedita rerum Germanicorum«. Lipsiae 1739—45. Bd. III, 62) »quia beata Virgo Maria terræ Holsatiae est advocata adjutrix, quare in ejus laudem majores ecclesiae Holsatiae a principibus sunt funditæ«. Man kan ligeledes tænke på de store Mariakirker i Husum, Slesvig, Flensborg (med Maria-reliquier), Haderslev etc. og det store antal af Mariagilder- og kalender i denne landsdel.

⁴⁷) Bd. I-II, Paderborn, 1934. —Derimod nævnes forskellige andre sammenslutninger med Marianer navnet:

- a) Jesuiten Leunis grundede 1563 »Die Marianische Kongregationen für die Studierende Jugend, welche von den Päpsten bestätigt und mit Ablässe versehen wurden —«. (II, p. 232)
- b) II, p. 119: »Die Clerici regulares minores, auch »Caraccioloni« und »Mariani« genannt wurden 1588 in Neapel — gestiftet«.
- c) II, p. 445: Societas Mariae eller kongregationen af Marianisterne (Marienbrøder), stiftet 1817 i Bordeaux »deren Zweck neben der Selbstheiligung der Mitglieder die Verbreitung und Befestigung des katholischen Glaubens durch Unterricht und Erziehung der Jugend — durch Abhaltung von Exerziten und Mission etc.—«

⁴⁸) Ved et ordenssamfund forstås, ifl. Codex Iuris Canonici (28. juni 1917, Heimbucher I. p. 11) »jene dauernde Form des gemeinsamen Lebens, durch welche männliche oder weibliche Gläubige aussen den allgemeinen (alle verpflichtenden) Geboten auch die Beobachtung der evangelischen Räte durch die Gelübde des Gehorsams, der Keuschheit und der Armut auf sich nehmen«.

aflagde noget løfte før deres virke som Marianer-vicarer. Ligeledes kan de heller ikke komme ind under betegnelsen »religiöse Genossenschaft«⁴⁹ eller »religio clericalis«⁵⁰.

Dauggaard nævner⁵¹ et par muligheder for bestemmelsen af Marianerne som sammenslutning. Han mener, at man dels kan antage, at de var præster eller kapellaner under den tyske Mariaridderorden, »som fordi den var den hl. Jomfru indviet, kaldtes St. Marias orden eller Marianernes orden«. Dels fremfører han den formodning, at navnet »marianer« ikke betegner nogen enkelt, bestemt orden, men at det på eet sted kunne betegne en slags munke, f. ex. Karmeliterne, der kaldte sig »den hellige Marias brødre af Karmel bjerget«, og et andet sted blot præster, der tjente ved en Maria helliget kirke. — Vi hører imidlertid intet om Mariaridderne i forbindelse med de slesvigske Marianer, hvilket vel ville være naturligt, f. ex. i biskop Helrics stadfæstelsesbrev til Flensborg-Marianerne.

N. K. Andersen har betegnet Marianerne som et »ordenssamfund uden ordensløfter«⁵², og det synes da også givet, at ordet virkelig har betegnet en bestemt, fast organiseret sammenslutning af vicarer, der levede i fællesskab med samme mål for øje⁵³.

⁴⁹) Heimbucher bd. I, p. 12: »ist eine von der rechtmässigen kirchlichen Gewalt bestätigte Genossenschaft, in der die Mitglieder (sodales) gemäss den ihr eigenen Gesetzen öffentliche, ewige oder zeitliche — Gelübde ablegen und so nach der evangelischen Volkommenheit streben. — Werden in einer religiösen Genossenschaft feierliche Gelübde abgelegt, so ist sie ein »ordo«, ein Orden im strengen Sinne. Werden nur einfache Gelübde abgelegt — gleichgültige ob ewige oder zeitliche —, so ist sie eine »congregatio religiosa«, eine religiöse Kongregation, auch Kongregation schlechthin genannt«.

⁵⁰) Heimbucher, bd. I, p. 12: »Religio clericalis«, d.i. eine religiöse Genossenschaft, die deren Mitglieder gröstenteils (plerique) Priester sind«.

⁵¹) Dauggaard, p. 35.

⁵²) i »Flensborg By's Historie«, bd. I, p. 41.

⁵³) Måske kan Cypræus ord om Slesvig-Marianerne (Annales episc. Slesv. p. 374): »-mariani dicti fuerunt«, forståes således, at dette navn blev tillagt dette broderskab i Slesvig som det første.

Når man har kaldt disse Marianerselskaber for gejstlige gilder eller kalendar, i lighed med de mange Mariaindviiede sammenslutninger i datiden⁵⁴ er dette dog misvisende. Forskellen mellem disse og Marianerbroderskaberne er mest iøjnefaldende, når man betænker lægmandens aktive indflydelse i denne Mariadyrkelse. I Marianerbroderskaberne er denne reduceret til næsten ingenting. Her er al religiøs virke overladt til de lønnede Marianervicarer; omsorgen for ens egen og de afdøde slægtninges sjælefred betaler man disse vicarer for at have. Denne samme tanke har naturligvis også haft en fremtrædende plads i de mange Mariagilder- og kalendar, men i disse spiller også det selskabelige og undertiden også økonomiske bestræbelser — som f. ex. i »Vor Frues Købmandsgilde« i Flensborg — en ligeså stor rolle. Lægmanden må i disse sidstnævnte sammenslutninger dog også personlig deltage i tjenesten til Marias ære og lovsang, ved de daglige bønner, som det gennem gildets statutter er ham påbudt at bede, og ved messerne på de fastsatte, årlige mødedage. Dyrkelsen, tilbedelsen af Maria er et fællesanliggende for gejstlige og lægfolk, hvad enten motiverne er begær efter prestige eller oprigtig tro og dødsangst. Vel skal gildets eller kalandets vicarer holde de bestemte messer ved Mariaaltrene, men lægmanden bliver kun delagtig i selskabets gode gerninger og de fortjenester, man derved indhenter sig hos Maria ved selv at bede sine Ave Maria og Pater Noster bønner regelmæssigt og opfylde kravene om de påbudte bønner ved et medlems dødsfald⁵⁵. Det læge medlem må opfylde sin

⁵⁴) F. ex. Ulr. Petersen (»Beschreibung der Stadt Schleswig«, ifl. Ol. Heinr. Moller »Hist.—v. Ahlefeldt«, p. 114, not. 40.); eller E. Pontoppidan, jvf. not. 37.

⁵⁵) Til belysning heraf kan som et enkelt eksempel nævnes art. 52 i Nordstrand Maria-kalandes statutter. I de foregående art. siges bl. a., hvilke bøns-pligter de læge medlemmer har og det hedder derpå i art. 52: »Laici nullam habent vocem, sed in praemissis obtemperant mandatis decani, nec eos ad causas require oportet. Sufficit eos esse participes bonorum operum«. (Nyrop, bd. I, p. 497)

part af overenskomsten. Marianerbroderskaberne derimod, er ikke nogen sammenslutninger af gejstlige og læge, der i aktiv fællesskab hjælper hinanden til vished om sjælefrelse og står sammen i at prise og bønfalde Maria og således øge og styrke fromhedslivet, men den direkte aktivitet udfoldes her ene af de dertil ansatte og lønnede vicarer.—

Både efter den gængse opfattelse af ordet »gilde« og også med henblik på, hvorledes gilderne i datiden udfoldede sig, synes det altså galt at benævne Marianernes sammenslutninger således. Imidlertid er den oprindelige betydning af ordet »gilde« »nichts anderes als Vergeltung. Damit sinnverwandt ist Busse, wodurch Frevel gesühnt, und Opfer, wodurch den Göttern vergolten wird«⁵⁶. I Marianerbroderskaberne er det netop bodstanken der spiller en fremtrædende rolle. Bod er baggrunden for indstiftelsen af to af de tre slesvigske Marianerbroderskaber. Hensigten med Marianer-vicarernes virke, ved deres livslange tjeneste for Maria, var at skaffe bod for de ulykker, der var passeret ved de slægter, der stod bag broderskabernes oprettelse. Betegnende er det derfor også, at Marianerne ikke måtte have nogen anden Indtægt og påtage sig andre hverv, for at dette ikke skulle gribe forstyrrende ind i deres livsopgave: på alvorligste vis at bønfalde, prise og lovsynge Maria — »die Moder Gades«. I disse sammenslutninger kommer Mariadyrkelsen — den fast organiserede — således på bedste vis til udtryk. De nøje planlagte skemaer for vicarernes daglige og årlige tjenester, det afgrænsede antal af vicarer, de meget strenge bødestrafte for forsømmelser i tjenesten, den fælles bolig, forbudet mod at have andre tjenester og indtægter — peger alt hen på den organisationstanke, der ligger i ordet »broderskab«, men samtidig ligger i dette ord den opfattelse, at der her ikke er tale om en fast, bindende orden

⁵⁶) K. Hegel: »Städte und Gilden der Germanischen Völker im Mittelalter«. Leipzig 1891. Bd. I, p. 4.

med krav om forudgivne, ubrydelige løfter. — Særegent for Marianerbroderskaberne er det endvidere, at de fremtræder som en art eksklusive, »private«, højadelige selskaber. Alle de tre slesvigske broderskaber »ejes« jo af landsdelens kendteste adelsslægter, von Ahlefeld, van der Wisch, Seested, Rantzow etc., og det er tilsyneladende kun medlemmer af nogle af disse slægter, der skal holdes forbøn for i broderskaberne. Bønnen for de afdøde, som spiller en så enorm rolle i tidens gilder og kalander, synes her ikke at være af så væsentlig betydning. Den i Maria-gilder- og kalanderne så omfattende omsorg for »alle kristne sjæle« kommer her heller ikke stærkt til udtryk.

For Marianerbroderskaberne er jomfru Maria ikke blot den ophøjede, fjerne himmeldronning, som kun kan prises og lovsynges, men Maria opfattes her også som menneskets hjælper, den man henvender sig til i den dybe sjælenød, hun der direkte kan hjælpe mennesket med tilgivelse for det onde og den synd, det har forvoldt. Maria træder her ganske i Frelserens sted, og derfor kan disse Marianerbroderskaber — i sammenligning med datidens Maria-gilder- og kalander — danne kulminationen af Mariadyrkelsen. — Derfor har disse broderskaber naturligvis ikke kunnet eksistere som sådan efter reformationen. De synes imidlertid ikke at have lidt nogen særlig overlast i reformationsårene. Den i så henseende ellers meget radikale hertug Christian af Haderslev var tilsyneladende Marianerne venligt stemt, dels gav han dem medhold i dommen af 9. marts 1542, og dels fik de overlevende Marianer i Haderslev stadig helt til 1560 deres årlige »løn« udbetalt⁵⁷.

Man må dog antage, at ingen Marianerbroderskaber har virket i nogen af de slesvigske byer efter slutningen af 1520'erne⁵⁸.

⁵⁷) jvf. p. 86 og 94.

⁵⁸) Besynderligt forekommer det, når Cypræus til sit korte afsnit om Slesvig-Marianerne (*Annales episc. Slesv.* p. 374) tilføjer: »adhuc iuuenis memini, me horis matutinis illos cantantes audiuisse«.